

Ember, sorsok, forradalmak — 7.

Jászi Oszkár a nemzetek egyenjogúságáért

Jászi Oszkár, a magyar polgári radikalizmus egyik legnagyobb alakja 1875-ben született Nagykárolyban, zsidó családból. A századfordulótól vett részt a politikai életben. A Társadalomtudományi Társaság főtitkáraként és a Huszadik Század főszerkesztőjeként, 1911-től a Kolozsvári Tudományegyetem professzoraként, végül az Országos Radikális Párt elnökeként évtizedeken át hirdette, terjesztette a Tiszák és Bethlen grófok földjén a demokratikus gondolatokat. A tizedes évekre a nemzetiségi kérdés ismert, a nemzetiségek és a magyar baloldal által elismert szakértőjévé vált. 1912-ben megjelent több száz oldalas monográfiája — A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés — a mai napig a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó szakemberek egyik alapvető olvasmányja.

Jászi talán legnagyobb tudományos és politikai felfedezése elméleti munkásságában az a felismerés, hogy a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldása az egész társadalom demokratizálásáért vívott harc egyik alkotó része. Azaz: demokratikus nemzetiségi politika csak abban az országban lehetséges, ahol az egész társadalmi és politikai élet demokratikus. Ha tehát valamely államban antidemokratikus a nemzetiségi politika, ott az egész társadalom demokratizmusával van baj. Márpedig ez jellemezte a Magyar Birodalmat a huszadik század első két évtizedében. Jászi és elvtársai a nemzetiségi kérdést az egész magyar társadalom demokratikus átalakításával kívánták megoldani.

E céljai megvalósítását felelős államférfiként 1918. október 31-én kezdte meg, a vesztes világháborút lezáró győztes polgári demokratikus forradalom kormányának nemzetiségi minisztereként. Jászi elképzelése — melyet az első hetekben mindegyik hatalomra jutott politikai párt képviselői elfogadtak — a tárgyalásokon történő megegyezés volt az ország nem magyar népeivel, mindenekelőtt a legnagyobb lélekszámú románokkal. Mint miniszter jóváhagyta a nemzetiségeknek a területi és közigazgatási autonómiát, a teljes kulturális szabadságot, az anyanyelven oktató iskolarendszert, a nemzeti alapokon álló gazdasági intézmények létrehozását. Mindezt az általános, titkos választójog, a sajtószabadság, az egyesülési és gyülekezési jog kimondása, a földosztás lebonyolítása és a latifundiumok felszámolása, egy szóval a polgári demokrácia keretében.

Mindezekért egy dolgot kért: a demokratikussá tett Magyarország területi integritásának megtartását.

Ennek érdekében először a magyarországi románok új politikai szervevel, a Román Nemzeti Tanáccsal kezdett tárgyalásokat, november 13—14-én. E két nap alatt Jászi kifejtette álláspontját, a románok pedig, akik ekkor már eldöntötték a románok által lakott területek elszakítását, s 28 megye fölött a teljes hatalmat követelték, visszautasították a javaslatokat. Pedig Jászi tervezetnek megvalósítása biztosítható volna a demokratikus Magyarország létrejöttét. A nemzetiségi miniszter álláspontja az volt, hogy a nemzetiségi területeken — Erdélyben is — minden nép kapja meg az önrendelkezési jogot, a magyar is, a szerb is, a román is. Ezért a kevert etnikai elhelyezkedésnek megfelelően egy politikai, egyben közigazgatási autonómiából álló szigetrendszer kialakítását tervezte, féltetve a magyar uralmat biztosító, geopolitikai célokból megvont megerendszert.

A román autonómiákban maradt magyar, s a magyar autonómiákban élő román kisebbségek minden addiginál demokratikusabb jogokat kapnának. Az autonóm területek a svájci kantonok jogait kapnák meg. A román „kantonok” fölött román központi vezető szerv állana, amely a magyar kormánnyal kapcsolatban állva intézné a közös gazdasági, pénzügyi, közlekedési és közéleti ügyeket. A hivatalnokai kar rövid időn

bőznek a karácsonyterítő Hindenburgoktól és Ludendorffoktól, hanem azt az európai szovjetkötársaság, a munkások és katonák tanácsa fogja megkötni. Am a román nemzeti kizárólagosság szemlélete ellen semmi sem használt.

Az aradi tárgyalás eredménytelenül ért véget. Annak ellenére, hogy egyes román baloldali szocialisták kijelentették: „Ehhez a Romániához nem akarunk csatlakozni. A munkás-Romániával, a köztársasági Romániával akarunk testvériesülni, de semmi esetben sem a népnázók és egy Hohenzollern országgal.” Ez a megnyilatkozás is mutatja, hogy szövödtek már a román-magyar barátság szálai.

Az aradi tárgyalások után Jászi — bár látta, hogy a megegyezés lehetősége egyre kisebb — továbbfejlesztette elképzeléseit. A november 28-i minisztertanácsi ülésen, ahol a konzervatív Batthyány belügyminiszter megtámadta autonómiaterveit, Jászi kijelentette: a legteljesebb területi autonómiát kell adni a nemzetiségeknek. Lajpa, a Világ etől kezdve egy új elnevezést használ, a Magyarországi Egyesült Államokat. Ez a szövetség a Jászi által kidolgozott területi és egyéb autonómiák alapján állna.

Mindezek a — kétségkívül egyszerű tervek ekkorra már megvalósíthatatlanná váltak, mert az időközben megindult román, cseh, szerb fegyveres intervenció ellen Magyarország nem tudott számottevő katonai erőt állítani.

Jászi egyre reménytelenebbnek látta a helyzetet, s már november 25-én lemondott. Károlyi nem fogadta el a lemondását, ezért még január közepéig részt vett a kormány munkájában. Ezután a budapesti egyetemre neveztek ki a szociológia professzorává. Később az emigrációt választotta. Az amerikai Oberlin Collegé-ben tanított évtizedeken át. 1957-ben halt meg, 82 éves korában.

Elméleti és néhány hónapos gyakorlati tevékenysége a közép-európai kis népek barátságát, megbékélését szolgálta. Elképzeléseit a népek föderatív együttéléséről — ha mindenben nem is értünk Jászival egyet — ma is érdemes tanulmányozni.

RAFFAI ERNŐ

Újabb adatok Szamek György emlékezetéhez

A Délmagyarország múlt évi november 21-i számában „Emlékezés Szamek Györgyre” címen cikket írt Blazovich László, a megyei levéltár igazgatója. A cikk elején kiemelte: milyen fontos a munkásmozgalomban részt vett személyek életének megismerése és a hiányos adatok kitöltése, befejezésül pedig megállapította, hogy Szamek György élettörténete a harmincas évek második felében ismeretlen.

Mint hogy 1930-ban együtt érettségizett Szamek Györggyel, előtte nyolc évig egy osztályba jártunk a piaristáknál, de ezenfelül barátság is fűzött hozzá a nyáron megkerestem néhány volt osztálytársunkat, hátha tudnak bővebb adatokat szolgáltatni.

Először dr. Déry Endréhez (Belker. Min. jogtanácsos) fordultam, aki szomszédja volt Szamekéknek. Déryék a mai Toluhin sugárút és Bolyai u. sarkán laktak, Szamekék a Bolyai u. 15. alatt három házzal arrébb. Tőle megtudtam, hogy a Bolyai u. 15-öt, amely ezelőtt Löw Lipót u. 15. szám volt, annak idején Szamek-háznak nevezték. Itt lakott Szamek György apja, nagypapja, nagynénje, dr. Szamek Sára és annak férje dr. Szepesi Imre.

Dr. Szepesi Imre és dr. Szamek Sára munkásmozgalmi múltja Szegeden ismeretes, legutóbb a Hegyi András által szerkesztett Haladó ifjúsági mozgalom Csongrád megyében című munka foglalkozott velük részletesen, sok fényképet is közölve.

A Szamek-ház udvarában hátul volt egy ecetüzem, amelyet Gottlieb „ecetgyárnak” hívtak, s ez volt a Szamek-család lételapja, a nagyapja kezében. Először itt dolgozott Szamek György apja is, de később Törökbecsére került, a Milkó-féle malom-fűrésztelep kombinátba és itt Déry Endre apja, Déry Sándor lett a kollégája. Barátság szövödött közöttük. Déry Sándor egyébként az író Déry Tibor testvére volt. Amikor Szamek Györgyöt 1932-ben a kommunista Házi Újság perben való részvétele miatt kizárták az egyetemről, nyomban nem akarta elhagyni Szegedet.

Másik osztálytársunk, dr. Vincze István (matematika-professzor) idézte fel távozásának köz-

vetlen okait, neki Szamek György még annak idején elmesélte.

Szamek Györgyöt szabadlábba helyezése után sem hagyta békén a rendőrség. Állandó rendőri felügyelettel és sokszoros házkutatásokon kívül minden egyéb módon igyekeztek szegedi tartózkodását megnehezíteni. Egy ilyen házkutatás alkalmával lefoglaltak nála 2 könyvet: a Vörös kereszt és a Vörös fizika címűt. A nyomozók már újabb kommunista perrel áldomdát, amikor a kihallgatott rendőrtiszt előtt kissé hevesen, de nyomatékosan bebizonyította Szamek György, könyvjegyzékkel és a tartalommal, hogy a Vörös kereszt még első világháborús monarchiabeli kiadvány, hadifoglaltok kicserélésével és levelezésükkel foglalkozó ismeretterjesztő, viszont a Vörös fizika Vörös Cyrill bencésrendi paptanár híres fizikakönyve, amelyet még az egyetemen is használtak. Ezt a fiaskót a rendőrség nem tudta elviselni. Ezután minden lehető és lehetetlen eszközzel megnehezítették az életét.

Mit volt mit tenni, Szamek György elindult világgá. Először a prágai egyetemre szeretett volna bejutni, de itt már megelőzte „rossz híre”. Azután gyalog és kerékpárral elvándorolt Rómába, de ott sem vették fel az egyetemre. Rómából Bolognába kerestül végre Zürichben sikerült elvégeznie az egyetemet és vegyészdiplomát szerezni.

Ennél a kanosszajárásnál kapcsolódik Szamek György életébe a fentemlített Déry Sándor. Szamek atya ugyanis beteg volt, és minimálisan sem tudta segíteni anyagiakkal a fiát, és ekkor atya jó barátja, Déry Sándor, a szegedi szabadtársulatok között folyamatos gyűjtést szervezett részére, és ezek az adományok segítettek a diploma megszerzésére.

A diploma megszerzése után szegedi és budapesti barátok és elvtársak elhelyezték Hollandiában.

De életének ezt a részét már újra más mondja el. Dr. Kiss György (ny. jogtanácsos), Szamek György unokatestvére 1928—33 között Békéscsabáról, Szegeden végezte az egyetemet és szinte mindennapos volt a Szamek-házban, Szegedi és Békéscsabai emlékeiről könyvet írt: „Így láttam én, a szemtanú.” Ebben a könyvben a 330—333. lapon írja le, hogy Szamek György Hollandiában, a groningeni papírgyár fővegyésze lett, és kivitte magával testvérét, Szamek Sárát is, míg édesanyja Szegedről Budapestre költözött atyjuk halála után. Mindenki azt hihetné, hogy Budapest helyett Hollandia biztonságosabb volt. Mégis, mikor a németek lerohanták Hollandiát, Szamek Györgyöt és Szamek Sárát az elsők között nyomban kivégezték. Nyilván a fél Európát beharangozó és a kommunista tevékenységet rendszeresen folytató Szamek Györgyről már eleve tudott az SS, vagy valaki a gyárban árulta el.

Budapestén és Szegeden az a hír terjedt el, hogy a németek elhurcolták őket, mert anyjuknak senki nem merete megmondani a szomorú halálát és 1946-ban bekövetkezett haláláig várta vissza őket.

Fentiekből láthatjuk, hogy a Bolyai u. 15. számú ház, a Szamek-ház manák is szóló szomorú nevezetességet őriz.

Kiegészítésül még annyit, hogy Szepesi Imre dr. a börtönben szerzett betegségében 1933. dec. 8-án meghalt, sírhelyét a saját maga által tervezett emlékkő őrzi. Dr. Arató Ottó budapesti orvostól tudom, hogy az orvosszakszervezet emléket kíván állítani Szepesi Imrének, amire jó alkalom a halálozás ötvenéves évfordulója. De talán az lenne a legalkalmasabb, ha a Szamek-házban elhelyeznének egy emléktáblát és megőriznének dr. Szepesi Imre, dr. Szamek Sára, Szamek György emléket és kifejezésre juttathatná a tábla azt is, hogy ez a ház adott helyet hosszú években keresztül a haladó ifjúsági mozgalomnak.

December 8-ig még éppen el lehetne intézni.

DR. MÁGYARKA FERENC

FÜLÖP ILONA RAJZAI